

การพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมให้ประสบผลสำเร็จ Developing Moral Schools for Success

นรินทร์ ขวัญกาวิณ ¹

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ ²

Narin Khwankawin ¹

Rungchatchadaporn Vehachart ²

Received: February 21, 2021 Revised: April 26, 2021 Accepted: May 11, 2021

บทคัดย่อ

สภาพสังคมโลกวัตถุนิยมที่สลับซับซ้อนในปัจจุบัน นำไปสู่ปัญหาของบุคคลหรือสังคมที่นับวันจะทวีความรุนแรงและกระจายเป็นวงกว้างมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อวิถีเรียบง่ายดั้งเดิมของไทย วิถีชีวิตแม้จะสะดวกสบายมากขึ้นแต่ความสุขกลับลดลง รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ความสัมพันธ์ในครอบครัวหรือชุมชนเสื่อมถอยลง บุคลากรทางการศึกษาประพฤติผิดศีลธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ นักเรียนก้าวร้าวไม่เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ดังนั้นการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมให้ประสบผลสำเร็จ จึงกลายเป็นเรื่องมื่อสำคัญในการปลูกฝังคุณงามความดีให้เป็นภูมิคุ้มกันแก่เด็กเยาวชน เพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี ส่งผลต่อความร่มเย็นเป็นสุขที่จะเกิดขึ้นในสังคมประเทศไทยสืบไป โดยเนื้อหาของบทความนี้ประกอบด้วยความเป็นมาของโรงเรียนคุณธรรม รูปแบบโรงเรียนคุณธรรม หลักการสำคัญของการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม การดำเนินโครงการโรงเรียนคุณธรรม สพฐ. บทบาทของผู้บริหารในการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม และบทบาทของครอบครัวในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม

คำสำคัญ : การพัฒนา โรงเรียนคุณธรรม ประสบผลสำเร็จ

^{1,2} คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

Faculty of Education Thaksin University

¹ Corresponding author Email : 40khwankawin@gmail.com

Abstract

The complex world of materialism in the society today has resulted in severe and widespread problems with individuals and the society at large. These problems have affected the traditionally simple and beautiful lifestyles in Thailand in ways that have affected peoples' happiness. Other effects of this societal practice is reduced income and expenses, deteriorated family and community relationships, immoral behaviors of educational personnel, abuse of professional ethics and aggressive and disrespectful attitudes. Therefore, the development of a moral school becomes an important tool in cultivating goodness as an immune response to children and youth to become good adult that will influence and bring about the needed lasting peace in the Thai society. The content of this article thus consists of the history of the moral school, the moral school model, key principles of moral school development, moral school development processes, implementing a moral school project-OBEC, roles of administrators in driving moral schools, and the role of the family in the development of a moral school.

Keyword : Developing, Moral School, Success

บทนำ

สภาพแวดล้อมของสังคมไทยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์จากการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมที่หลากหลายจากต่างประเทศ มีสื่อและเทคโนโลยีที่ไร้พรมแดนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและพฤติกรรมของบุคคลจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วและรุนแรง เด็กและเยาวชนมีสภาพจิตใจอ่อนแอและภูมิคุ้มกันบกพร่องทางสังคม ขาดวิจรรย์ญาณในการคัดสรรที่จะเลือกรับสิ่งที่ดีและวัฒนธรรมที่พึงประสงค์มาใช้ เป็นเหตุให้ค่านิยม พฤติกรรมสังคม วิถีชีวิตโลกทัศน์มนุษย์ และความ เป็นอยู่เปลี่ยนไป เกิดค่านิยมแนวใหม่ เลียนแบบค่านิยมตะวันตกเป็นแบบบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ยึดถือการแข่งขันและการผลิตเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของตนเป็นหลัก สังคมเกิดการแข่งขันเพื่อความได้เปรียบได้ชัยชนะ กลยุทธ์การตลาดถูกนำมาใช้เพื่อสร้างค่านิยมทางวัตถุกลายเป็นวัตถุนิยม สร้างความฟุ้งเฟ้อในชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการอย่างไร้ศีลธรรมและจริยธรรมซึ่งต่างจากค่านิยมตะวันออกโดยเฉพาะสังคมไทย ที่มีค่านิยมคุณธรรมในอดีตเป็นแบบคุณธรรมนิยม (พระครูพรโชติจันทวิมล, 2555) การที่วัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่เข้าสู่สังคมไทย ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมาก มีเด็กและเยาวชนจำนวนไม่น้อย พยายามที่จะปรับตัวตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลก บางเรื่องยังไม่รู้เลยว่ามีความดีอย่างไร ก็นำมาปฏิบัติ โดยเฉพาะเยาวชนไทยที่อยู่ในวัยเรียนที่ยังขาดความรอบคอบ ขาดความระมัดระวังในการดำเนินชีวิต ขาดการพิจารณาว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควร ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ในด้านเทคโนโลยีต่างๆ อย่างรวดเร็ว เป็นสาเหตุให้เด็กเรียนขาดวินัย ขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง เช่น การไม่ตั้งใจเรียน การหนีเรียน การแต่งกายไม่สุภาพ การไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน เป็นต้น (พวงรัตน์ ชำนาญเลิศกิจ, 2558) ปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มของเยาวชน ทุกคนต่างลงความเห็นตรงกันว่า เยาวชนไทยของเราขาดการปลูกฝังในด้านคุณธรรมและจริยธรรม อย่างยั่งยืน คือ อาจจะมีอยู่บ้างแต่เป็นแบบฉาบฉวย ไม่เกิดผลที่ถาวรในขณะที่สังคมไทยต้องการเห็นภาพการพัฒนาเยาวชนไทยไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมดุล มีคุณภาพ

มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีสติปัญญา มีความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร, 2550) ประเด็นปัญหาที่สำคัญสรุปได้เป็น 2 ประเด็น คือปัญหาทางกายภาพหรือปัญหายานอก เช่น ปัญหาขาดปัจจัยสี่ หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับร่างกายของเราเองหรือเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นและสิ่งอื่น และปัญหาภายในหรือปัญหาทางด้านจิตใจ เป็นปัญหาที่ทำให้จิตใจเป็นทุกข์วิตกกังวลเศร้าโศกเสียใจหรือปัญหาเกิดจากจิตใจที่คิดผิดและปัญหาสมองที่เกิดจากความรู้ผิด เห็นผิด แนวทางในการแก้ปัญหาที่ถูกต้องนั้นจะต้องแก้ที่ใจก่อน ตั้งสติ คิดพิจารณาด้วยสติปัญญา เมื่อจิตใจมีสติ สมาธิ ปัญญา จึงหาวิธีแก้ปัญหาภายนอกด้วยจิตใจที่สติปัญญา และเข้มแข็งอดทน หากสติวิสัยไม่สามารถแก้ปัญหาได้ต้องวางใจเป็นกลางซึ่งจะเห็นได้ว่าวิธีที่ดีที่สุดคือพัฒนาจิตใจให้มีความรู้คู่คุณธรรม พัฒนาจิตใจของตนให้เป็นมนุษย์ทั้งกายและจิตใจ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขได้นั้น หัวใจสำคัญคือการศึกษาระบบการจัดการศึกษาจะต้องมีเป้าหมายพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงควบคู่กับการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงไม่หวั่นไหว พร้อมทั้งพัฒนาสมองให้มีวิชาความรู้มีสติปัญญา มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงามจึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สภาพปัญหาในปัจจุบัน ไม่ใช่เกิดในเมืองไทยเท่านั้นในต่างประเทศเองก็ประสบปัญหาการมีแต่คนเก่งแต่ขาดคนดีด้วยกันทั้งสิ้น โดยมีพื้นฐานปัญหาคลายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหา ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ศาสนา และปัญหาโรคภัย การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาคนพัฒนาประเทศในทุกด้าน โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ที่จะต้องอาศัยกำลังคนที่มีคุณภาพในการพัฒนาการศึกษา การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและมีความสามารถที่จะปรับตัวได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะมาถึง หากการจัดการศึกษาให้แก่คนในชาติเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศก็จะสามารถสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมไทยในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนได้ โดยยึดระบบการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) โดยในมาตรา 6 ว่าด้วยการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป็นระบบที่ให้คุณค่าได้ศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิต เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของประเทศ รวมถึงการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เช่นกัน ที่ต้องมีการจัดการศึกษาที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 โดยถือเป็นหน้าที่หลักของผู้บริหารสถานศึกษา ข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว

ปัญหาของบุคคลหรือสังคมที่นับวันจะทวีความรุนแรงและกระจายเป็นวงกว้างมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อวิถีเรียบง่ายดั้งเดิมของไทย วิถีชีวิตแม้จะสะดวกสบายมากขึ้นแต่ความสุขกลับลดลง รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ความสัมพันธ์ในครอบครัวหรือชุมชน เสื่อมถอยลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2549) ทุกสังคมต้องการคนดี การสร้างคนดีจึงเป็นพันธกิจจำเป็นในการสร้างภูมิคุ้มกันไว้ด้านความเลวร้ายที่กำลังกัดกร่อนสังคม ในทำนองเดียวกันพันธกิจสำคัญของการศึกษาคือปลูกฝังคุณความดีให้เป็นภูมิคุ้มกันเยาวชน เตรียมผู้เยาว์ให้เป็น ผู้ใหญ่ที่ดี (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2550) ซึ่งในการจัดการศึกษาไทยก็มีเป้าหมายพัฒนาคุณธรรมและความรู้ ควบคู่กันมาโดยตลอด โดยมีกรอบแนวคิดให้การศึกษากลายเป็นกลไกการพัฒนาคนให้เกิดคุณธรรมนำความรู้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550) สอดคล้องกับพระบรมราโชวาทและกระแสพระราชดำรัสใน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ความว่า “เด็กเป็นผู้ที่จะได้รับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างต่อจากผู้ใหญ่ รวมทั้งภาระรับผิดชอบในการดำรงรักษาอิสรภาพและความสงบสุขของบ้านเมือง ดังนั้นเด็กทุกคนจึงสมควรและจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม ให้มีความสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ต่างๆ พร้อมทั้งการฝึกหัดขัดเกลาคณิตจิตใจให้ประณีต ให้มีศรัทธามั่นคงในคุณความดี มีความประพฤติเรียบร้อยสุจริต และมีปัญญาฉลาดแจ่มใสในเหตุในผล หน้าที่นี้เป็นของทุกคน ที่จะต้องร่วมมือกันกระทำโดยพร้อมเพรียงสม่ำเสมอ ผู้ที่เกิดก่อน ผ่านชีวิตมาก่อน จะต้องสงเคราะห์ อนุเคราะห์ผู้เกิดตามมาภายหลัง ด้วยการถ่ายทอดความรู้ ความดีและประสบการณ์อันมีค่าทั้งปวงให้ด้วยความเมตตาเอ็นดูและด้วยความบริสุทธิ์ใจ ให้นักเรียนได้ทราบได้เข้าใจ และสำคัญที่สุด ใ้รู้จักคิดด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง จนสามารถเห็นจริงด้วยตนเองได้ในความเจริญและความเสื่อมทั้งปวง โดยนัยนี้ บิดามารดาจึงต้องสอนบุตรธิดา ที่ต้องสอนน้อง คนรุ่นใหม่จึงต้องสอนคนรุ่นเล็ก และเมื่อคนรุ่นเล็กเป็นผู้ใหญ่ขึ้นจึงต้องสอนคนรุ่นต่อๆ ไปไม่ให้ขาดสาย ความรู้ ความดี ความเจริญงอกงามทั้งมวลจึงจะแผ่ไพศาลไปได้ไม่มีประมาณ เป็นพื้นฐานของพัฒนาผลสุก อันยั่งยืนสืบไป”

(พระบรมราโชวาท พระราชทานลงพิมพ์ในหนังสือวันเด็กประจำปี 2522)

“เด็กๆ นอกจากจะต้องเรียนความรู้แล้ว ยังต้องหัดทำงานและทำความดีด้วย เพราะการทำงานจะช่วยให้มีความสามารถ มีความขยันอดทน พึ่งตนเองได้ และการทำดีนั้นจะช่วยให้มีความสุขความเจริญ ทั้งป้องกันตนไว้ไม่ให้ตกต่ำ”

(พระบรมราโชวาท พระราชทานลงพิมพ์ในหนังสือวันเด็กประจำปี 2530)

1) “.....ครูที่แท้จริง คือ มีความรักและเมตตาต่อเด็ก”

2) “.....ครูต้องสอนให้นักเรียนมีน้ำใจ เช่น คนเรียนเก่งช่วยติวเพื่อนที่ล้าหลัง มิใช่สอนให้เด็กคิดแต่จะแข่งขันกับเพื่อน เพื่อให้ตนเองได้ลำดับดีๆ เช่น สอบได้ที่หนึ่งของชั้น แต่ต้องสอนให้เด็กแข่งขันกับตนเอง...”

(กระแสพระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 11 มิถุนายน 2555)

พระบรมราโชวาทที่อันเชิญมาเป็นข้อความมงคลสูงสุดนี้ ได้แสดงถึงคุณภาพของผู้เรียนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต คุณภาพที่เป็นองค์รวมผสมผสานของความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี ซึ่งแต่ละค่าสามารถอธิบายความเป็นสาระและจุดประสงค์ของการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น (สมน อมรวิวัฒน์, 2545) พระราชดำรัสองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่ยึดทางสายกลางบนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักประมาณอย่างมีเหตุผล มีความรอบรู้เท่าทันโลก เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อมุ่งให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย” ยึด “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อให้คนไทยมีความสุข พึ่งตนเองและก้าวทันโลก โดยยังรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยไว้ สามารถเลือกใช้ความรู้และเทคโนโลยีได้ อย่างคุ้มค่าเหมาะสม มีภูมิคุ้มกันที่ดีมีความยืดหยุ่นพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมและพฤติกรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ดังที่วัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดว่าจะต้องพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุล โดยมีนโยบายว่าปลูกฝัง และเสริมสร้าง ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรม ที่แสดงออก สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข (ประภัสร์ กุดหอม, วารุณี หงษ์ภู, และ ระยัม อ่อนสุระทุม, 2562) เช่นเดียวกับที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2553 ในหมวด 1 มาตรา 6 ได้กำหนดให้การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ต้องยึดแนวการจัดการศึกษาในหมวด 4

มาตรา 23 การจัดการศึกษาต้องเน้นให้ความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสม และในมาตรา 24 ได้กำหนดกระบวนการเรียนรู้ โดยจัดกระบวนการสอนผสมผสานความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา และมาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ และให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำสาระของหลักสูตรเกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในสถานศึกษาควบคู่กับการพัฒนาด้านความรู้และทักษะจะช่วยให้คนใช้ความสามารถอย่างเต็มศักยภาพ และเป็นไปในทางสร้างสรรค์ เป็นคนดีของสังคมอย่างสมบูรณ์ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) ที่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาเยาวชนในแง่ของการพัฒนาเจตคติ การสร้าง คุณธรรมจริยธรรม ในมาตรา 4 วรรคแรกว่า “การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคลากร และสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลง ความก้าวหน้าทางด้านวิชาการ การสร้างองค์ ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” โดย ศ.นพ.เกษม วัฒนชัย องคมนตรี และคณะองคมนตรีรับสนอง พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในการช่วยเหลือโรงเรียนให้สร้างคนดีแก่บ้านเมือง (ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560) โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ตั้งเป็นกองทุนใช้ชื่อว่ากองทุนการศึกษา โดยพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทำงานแบบปิดทองหลังพระ ซึ่งคณะทำงานได้คัดเลือกโรงเรียน เข้าร่วมตั้งเป็นโครงการโรงเรียนคุณธรรม ตั้งแต่ปี 2555 เป็นต้นมา โดยกำหนดหลักทำงานให้กับโรงเรียน 2 เรื่อง คือ สร้างความพร้อมและสร้างคนดี โครงการโรงเรียนคุณธรรมเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2555 เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งถือเป็นโครงการพระราชดำริโครงการสุดท้ายที่พระองค์ให้ก่อตั้งขึ้นขณะที่ทรงพระประชวรอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณธรรม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่เยาวชนอย่างยั่งยืน สนับสนุนกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและเด็ก รวมถึงสนับสนุนการเสริมสร้างเกียรติยศศักดิ์ศรี และอุดมการณ์ของครู เพื่อให้ครูเป็นแบบอย่างที่ดี ระยะที่ 1 ของการสร้างโรงเรียนคุณธรรม โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อตั้งกองทุนการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ “สร้างคนดีให้แก่บ้านเมือง” ในครั้งนั้นมีคณะองคมนตรี ข้าราชการเกษียณ และอาสาสมัครเข้ามาช่วยกันสร้างรูปแบบโรงเรียนคุณธรรม ต่อมาระยะที่ 2 (ปี พ.ศ. 2557) สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ก่อตั้งมูลนิธิยุวสถิรคุณ เพื่อดำเนินงานโครงการโรงเรียนคุณธรรมโดยมี ศ.เกียรติคุณ นพ.เกษม วัฒนชัย องคมนตรี อดีตปลัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นประธานกรรมการมูลนิธิยุวสถิรคุณ ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนคุณธรรม และจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งถือเป็นระยะที่ 3 ของการสร้างโรงเรียนคุณธรรม กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายขยายแนวทางการสร้างโรงเรียนคุณธรรมให้กับสถานศึกษาทั่วประเทศ (มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560)

โครงการโรงเรียนคุณธรรม สพฐ. จึงเป็นการดำเนินงานเพื่อสืบสานพระราชปณิธานเดินตามรอยเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้รัฐมนตรีช่วยว่า

การกระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินงานตามนโยบายภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติเกี่ยวกับเรื่องคุณธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) โดยสำนักพัฒนาวัตกรรมการจัดการศึกษา จึงจัดทำโครงการโรงเรียนคุณธรรม สพฐ. ขึ้นเพื่อพัฒนาโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้นักเรียน ครู ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาตระหนักรู้ เข้าใจ ถึงกระบวนการและรูปแบบของโรงเรียนคุณธรรมว่าเป็นเรื่องที่ไม่ซับซ้อนและทำได้ง่าย สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนักเรียนได้จริง สามารถนำไปใช้ได้กับโรงเรียนในทุกศาสนา ที่จะช่วยให้พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในโรงเรียน “ลดลง”

ความเป็นมาของโรงเรียนคุณธรรม

โครงการโรงเรียนคุณธรรมเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2555 เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งถือเป็นโครงการพระราชดำริโครงการสุดท้ายที่พระองค์ให้ก่อตั้งขึ้นขณะที่ทรงพระประชวรอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่เสริมสร้างคุณธรรม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่เยาวชนอย่างยั่งยืน สนับสนุนกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูและเด็ก รวมถึงสนับสนุนการเสริมสร้างเกียรติยศศักดิ์ศรี และอุดมการณ์ของครู เพื่อให้ครูเป็นแบบอย่างที่ดี ระยะที่ 1 ของการสร้างโรงเรียนคุณธรรม โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อตั้งกองทุนการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ “สร้างคนดีให้แก่บ้านเมือง” ในครั้งนั้นมีคณะองคมนตรี ข้าราชการเกษียณ และอาสาสมัครเข้ามาช่วยกันสร้างรูปแบบโรงเรียนคุณธรรม ต่อมาระยะที่ 2 (ปี พ.ศ. 2557) สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ก่อตั้งมูลนิธิยุวสถิรคุณ เพื่อดำเนินงานโครงการโรงเรียนคุณธรรม โดยมี ศ.เกียรติคุณ นพ.เกษม วัฒนชัย องคมนตรี อดีตปลัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นประธานกรรมการมูลนิธิยุวสถิรคุณ ผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนคุณธรรม และจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งถือเป็นระยะที่ 3 ของการสร้างโรงเรียนคุณธรรม กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายขยายแนวทางการสร้างโรงเรียนคุณธรรมให้กับสถานศึกษาทั่วประเทศ (มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560)

โดยสรุป ความเป็นมาของโรงเรียนคุณธรรม แบ่งออกเป็น 3 ระยะ โดยกระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายขยายแนวทางการสร้างโรงเรียนคุณธรรมให้กับสถานศึกษาทั่วประเทศ โดยมุ่งเน้นเสริมสร้าง และปลูกฝังคุณธรรม ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่เยาวชนอย่างยั่งยืน

รูปแบบโรงเรียนคุณธรรม

รูปแบบของโรงเรียนคุณธรรมนั้น เป็นรูปแบบที่ไม่ซับซ้อนและดำเนินการได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นการประหยัดงบประมาณเพราะลงทุนต่ำแต่ได้กำไรมาก สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนได้จริง กล่าวคือ ทุกโรงเรียนสามารถนำรูปแบบโรงเรียนคุณธรรมนี้ไปใช้ได้ และสามารถใช้ได้กับโรงเรียนในทุกศาสนา ไม่ผูกขาดกับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เปรียบเสมือนเป็นคุณธรรมสากล อีกทั้งยังส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียน โดยเริ่มจากการระดมความคิดเพื่อกำหนดแนวทางไว้ 2 บัญชี คือ **บัญชี ก.** พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งทุกคนต้องการลด ละ เลิก และ **บัญชี ข.** พฤติกรรมที่พึงประสงค์ ซึ่งทุกคนจะร่วมกันส่งเสริมให้เกิดขึ้น แล้วจึงกำหนดคุณธรรมหลัก 3 ประการ เพื่อแก้ปัญหาพฤติกรรมในบัญชี ก. พร้อมทั้งส่งเสริมพฤติกรรมบัญชี ข. ทั้งนี้หลังจากดำเนินการโรงเรียนคุณธรรมแล้ว 1 ปี จะต้องทำการวัดผลการดำเนินงานว่าพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในโรงเรียน “ลดลง” หรือไม่ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ “เพิ่มขึ้น” อย่างไร ซึ่งอาจจะจัดให้มีการนำเสนอผลการดำเนินงานของแต่ละโรงเรียน (มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560)

จากที่กล่าวข้างต้น โรงเรียนคุณธรรมจะต้องมีคุณภาพด้วย เพื่อให้ทุกคนในโรงเรียนและชุมชนมีความสุขทั้งกายและใจ โดยจะต้องนำระบบธรรมาภิบาล และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้สำหรับกระทรวงศึกษาธิการนั้น ต้องคำนึงถึงระบบการบริหารงานที่เน้นความโปร่งใส (Transparency), ตรวจสอบได้ (Audit), มีการบริหารจัดการความเสี่ยง (Risk Management) และหลีกเลี่ยงผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict Interest) เพื่อให้การดำเนินงานก้าวหน้าต่อไปในอนาคตได้

หลักการสำคัญของการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม

กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมตามแนวทางของมูลนิธิยุวสถิรคุณ ได้กำหนดหลักการสำคัญไว้ 4 ประการ เพื่อมุ่งให้โรงเรียนประสบผลสำเร็จและเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาคุณธรรมในโรงเรียน นักเรียนจะเติบโตไปพร้อมกับมีอุปนิสัยที่ดีงามติดตัวไปตลอด ดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ว่า “ช่วยกันสร้างคนดีให้บ้านเมือง” (ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560) โดยมีหลักการดังนี้

1. เป็นกระบวนการที่ต้องทำทั้งโรงเรียน (ผู้บริหาร ครู นักเรียน) และผู้มีส่วนได้เสีย
2. ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนเป็นหลัก การดำเนินงานตามกระบวนการนี้จึงทำจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) เป็นการพิจารณานำความสนใจความต้องการจากระดับล่าง ขึ้นมาเป็นระดับนโยบายของโรงเรียน
3. โรงเรียนต้องทำอย่างมีส่วนร่วม ให้โอกาสทุกคนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม
4. โรงเรียนต้องทำกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ พยายามผนวกไว้ในการเรียนรู้ทุกประเภทของโรงเรียน

ที่กล่าวมาข้างต้น กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ได้ยึดหลักตามแนวทางมูลนิธิยุวสถิรคุณ เพื่อที่จะให้โรงเรียน (ผู้บริหาร ครู นักเรียน) ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนคุณธรรม ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่ดี โตขึ้นจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป

กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม

กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ (ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างการรับรู้ และการยอมรับ การสร้างการรับรู้เป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม จัดว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมตามแนวทางของมูลนิธิยุวสถิรคุณ **ต้องทำทั้งโรงเรียน** ดังนั้น จำเป็นต้องให้ทุกคนเข้าใจกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม เข้าใจให้กระจ่างในวิธีการทำ ส่วนเนื้อหาสาระในการปรับปรุงหรือสร้างเสริมพฤติกรรมนักเรียนและผู้เกี่ยวข้องในโรงเรียนเป็นไปตามความต้องการของแต่ละโรงเรียน ซึ่งจะแตกต่างกันตามบริบท สภาพแวดล้อม นโยบาย วิสัยทัศน์ การบริหารจัดการโรงเรียน และ ความตั้งใจจริง และการมีส่วนร่วมของทุกคนในโรงเรียน ประการสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้และการยอมรับนั้นควรชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาคุณธรรม และผลดีที่จะเกิดจากการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ทั้งผลดีที่จะเกิดกับนักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน และ ชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างครูแกนนำและนักเรียนแกนนำ ผู้บริหารโรงเรียนต้องให้ความสำคัญกับการคัดเลือกแกนนำ ให้มั่นใจว่าเมื่อแกนนำได้รับการอบรมกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมตามแนวทางของ มยส. แล้วจะสามารถทำหน้าที่แกนนำได้อย่างดี แกนนำจะเป็นทั้งครูวิทยากรของโรงเรียน เพื่อจัดอบรมเพื่อนครู และนักเรียนแกนนำ และเป็นทีมงานของโรงเรียน ที่ช่วยให้การดำเนินงานตามกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมสำเร็จตามเป้าประสงค์ของโรงเรียนได้

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน คุณธรรมอัตลักษณ์ที่สามารถนำไปแก้ปัญหาในโรงเรียนได้จริง จะต้องได้มาจากการประชุมระดมความคิดของแต่ละกลุ่มบุคคล ได้แก่ กลุ่มนักเรียน กลุ่มครู และกลุ่มผู้บริหาร ทุกกลุ่มมุ่งแก้ไขประเด็นปัญหาที่กลุ่มได้ค้นพบจากการระดมความคิด คุณธรรมอัตลักษณ์จึงประกอบด้วย คุณธรรมเป้าหมายของโรงเรียนและพฤติกรรมบ่งชี้เชิงบวกของทั้ง 3 ฝ่าย (นักเรียน ครู ผู้บริหาร) หลักสำคัญของการกำหนดคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียนคุณธรรม คือ การแปลงคุณธรรมเป้าหมายให้เป็นจริยธรรมหรือพฤติกรรมบ่งชี้เชิงบวกกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมตามแนวทาง มยส. จึงใช้ตารางคุณธรรมอัตลักษณ์เป็นเครื่องมือแสดง

เป้าหมายในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม การกำหนดพฤติกรรมบ่งชี้เชิงบวกต้องมีความชัดเจนสอดคล้องกับปัญหา สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และประเมินผลการเปลี่ยนแปลงได้ ประการสำคัญต้องมุ่งแก้ไขปัญหานักเรียนเพื่อช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนเป็นหลัก โดยมีคุณธรรมเป้าหมายเป็นตัวกำกับทิศทางการปฏิบัติพฤติกรรมบ่งชี้เชิงบวก กรณีโรงเรียนมีความร่วมมือกับชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน โรงเรียนสามารถเชิญมาร่วมการระดมความคิดได้ เพื่อให้งานพัฒนาคุณธรรมขยายความมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวิธีบรรลुकุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน คุณธรรมอัตลักษณ์เป็นเป้าหมายของการปฏิบัติงาน ส่วนวิธีการเครื่องมือช่วยให้บรรลุเป้าหมายตามแนวทางของ มยส. ได้แนะนำไว้ 4 วิธีการ ได้แก่

ขั้นตอนที่ 4.1 การจัดทำโครงการคุณธรรม โรงเรียนจะร่วมกันกำหนดวิธีการปฏิบัติงานให้บรรลุคุณธรรมเป้าหมายและพฤติกรรมบ่งชี้เชิงบวกโดยใช้ “โครงการคุณธรรม” เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานเรียนรู้การสร้างความดี ประการสำคัญคือ ต้องเป็นโครงการที่เด็กคิด เด็กเลือก เด็กทำ ให้ทุกคนมีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติจริงอย่างเต็มที่ โดยอาจดำเนินการเป็นแผนงาน/โครงการ/กิจกรรมภายใต้แผนงานหลักของโรงเรียน ตามความต้องการและบริบทของโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 4.2 การเป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งกันและกัน การพัฒนาคุณธรรมของนักเรียน ครู และผู้บริหารจำเป็นต้องกระทำตลอดเวลา ต่อเนื่องเป็นประจำสม่ำเสมอ การเป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งกันและกันจึงเป็นอีกวิธีการที่ช่วยให้บรรลุคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 4.3 การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมมีความสำคัญต่อจิตใจของนักเรียน ครูผู้สอนและผู้ที่เกี่ยวข้องในโรงเรียน สภาพแวดล้อมที่สะอาด ร่มรื่น ช่วยทำให้จิตใจแจ่มใส มีทัศนคติเชิงบวก เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน และผู้เกี่ยวข้องที่เข้ามาในโรงเรียนจะรับรู้บรรยากาศของโรงเรียนคุณธรรมที่ส่งผลให้เกิดความชื่นชมและยอมรับโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 4.4 การบูรณาการคุณธรรมในการจัดการเรียนรู้ ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าโครงการของโรงเรียนทุกโครงการสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณธรรมได้ทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการ/กิจกรรมในชั้นเรียนมีความสำคัญที่สุด การบูรณาการคุณธรรมในการเรียนการสอนจะช่วยให้กิจกรรมในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมมีความต่อเนื่อง เป็นการฝึกอุปนิสัยที่ดีให้กับนักเรียนได้ตลอดเวลา

ได้ฝึกจนติดเป็นนิสัย เมื่อจบการศึกษาแล้วยังมีอุปนิสัยที่ดีติดตัวไปตลอด และทำให้การพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมเกิดความยั่งยืน มีโอกาสฝึกนักเรียนรุ่นต่อรุ่น อย่างไม่ขาดตอน ถือเป็นความสำเร็จของโรงเรียนอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 5 ลงมือปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายการเปลี่ยนแปลง (คุณธรรมอัตลักษณ์) การลงมือปฏิบัติเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด หลังจากที่ได้คุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียนแล้ว โรงเรียนต้องเร่งลงมือปฏิบัติทันที และ ต้องกระตุ้นสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดการปฏิบัติทั้งโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 6 สร้างกลไกการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมตามแนวทาง มยส. มีเครื่องมือสำคัญที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม ที่ช่วยให้โรงเรียนประสบความสำเร็จ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 6.1 การวางแผน กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม ได้แก่ การกำหนดนโยบาย และประกาศให้ทุกคนทราบและให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนคุณธรรม โดยจัดทำแผน (แผนพัฒนาโรงเรียน และแผนปฏิบัติการ) ให้รองรับการดำเนินงานตามนโยบายให้เป็นรูปธรรม

ขั้นตอนที่ 6.2 การสร้างการมีส่วนร่วม ผู้บริหารต้องคำนึงถึงผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม ควรให้โอกาสทุกกลุ่มในการให้ข้อมูล ให้คำแนะนำให้โอกาส ร่วมทำร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมชื่นชมความสำเร็จในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม

ขั้นตอนที่ 6.3 การส่งเสริมสนับสนุนและเสริมแรง การเสริมแรงเชิงบวกที่ผู้บริหารเลือกใช้ ทั้งการชมเชย ยกย่อง ให้เกียรติ ให้โอกาสร่วมงาน จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมให้การขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรมเป็นไปอย่างอบอุ่น เป็นกันเอง และเพิ่มแรงบันดาลใจในการปฏิบัติงานได้

ขั้นตอนที่ 6.4 การนิเทศติดตาม ระบบการนิเทศติดตามโรงเรียนคุณธรรมของ มยส. มีจุดประสงค์เพื่อเยี่ยมชมการดำเนินงานของกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม และการปฏิบัติงานเกี่ยวกับโครงการคุณธรรม มุ่งให้คำปรึกษาแนะนำและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งโรงเรียน โดยนิเทศอาสาจะรับฟังความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม นักเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน เยี่ยมชมการปฏิบัติงานจริงในโรงเรียน ให้คำปรึกษา แนะนำตามความจำเป็นเมื่อโรงเรียนต้องการ ให้ความช่วยเหลืออย่างกัลยาณมิตร เป็นกำลังใจให้โรงเรียน สนับสนุนการสร้างทีมทำงานนิเทศภายในของโรงเรียน และจัดการนิเทศติดตามโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ ร่วมถอดบทเรียนความสำเร็จในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมเพื่อนำไปขยายผลการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมให้ทั่วถึง ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มยส. พบว่า ระบบการนิเทศติดตามโรงเรียนคุณธรรม เป็นกลไกและเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมบรรลุผลสำเร็จโรงเรียนควรจัดให้มีการติดตามนิเทศภายใน เพื่อร่วมเตรียมความพร้อมของการปฏิบัติงาน รับฟังความก้าวหน้าของการปฏิบัติงาน ให้คำปรึกษา คำแนะนำ ช่วยแก้ไขอุปสรรคของการดำเนินงาน ติดตามเป็นกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ร่วมประเมินผลและถอดบทเรียนความสำเร็จของโรงเรียน

ขั้นตอนที่ 6.5 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นเครื่องมือที่นิยมใช้ในโลกของการทำงานสมัยใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญกับการใช้ข้อมูลพัฒนาประสิทธิภาพของการปฏิบัติงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกิจกรรมหนึ่งในระบบการจัดการความรู้ ประกอบด้วย การค้นหา สร้าง รวบรวม กลั่นกรอง และ จัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้ที่ต้องการใช้ข้อมูลสามารถเข้าถึงข้อมูลนั้นได้ตลอดเวลา ผู้บริหาร ครู และผู้เกี่ยวข้องต้องเรียนรู้ สร้างระบบ และใช้ความรู้ในการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยให้สามารถดึงความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติงานมา

แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ทั้งเคล็ดลับการปฏิบัติงาน เทคนิคการทำงาน เทคนิคการแก้ปัญหาและปัจจัยที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะนำมาจัดให้เป็นระบบเพื่อช่วยให้เข้าถึงข้อมูลสะดวกและนำไปใช้ได้ง่าย

ขั้นตอนที่ 6.6 การประเมินผล โรงเรียนมีคุณธรรมอัตลักษณ์ทำหน้าที่เป็นเป้าหมายของการปฏิบัติโรงเรียนคุณธรรม มีโครงการคุณธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายของการปฏิบัติ รวมทั้งการสร้างแบบอย่างที่ดี การจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม และการบูรณาการคุณธรรมในชั้นเรียนครบทุกประการแล้ว โรงเรียนต้องจัดทำผลการประเมินผล เพื่อให้ทราบผลการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือไม่

ขั้นตอนที่ 6.7 การถอดบทเรียน การถอดบทเรียน หมายถึง การทบทวนประสบการณ์และการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานจริงในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม โดยทบทวนสิ่งที่ปฏิบัติ ทำความเข้าใจ สรุปความรู้ วิเคราะห์เหตุและปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว การถอดบทเรียนเป็นวิธีการช่วยให้โรงเรียนเรียนรู้จากความสำเร็จหรือความผิดพลาดในการปฏิบัติงานที่ผ่านมา เพื่อประโยชน์ในการสรุปบทเรียนที่เป็นรูปธรรมที่ได้จากกระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ทั้งผลการดำเนินงานตามคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียนซึ่งเป็นเป้าหมาย และปัจจัยที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ และกระบวนการทำงานแบบใหม่ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานจริง โดยไม่ได้คาดหวังล่วงหน้า ทั้งกระบวนการที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน และกระบวนการที่พึงระมัดระวังในการปฏิบัติงานต่อไป

ขั้นตอนที่ 6.8 การประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์จะช่วยขยายผลการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่โรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียง ช่วยให้รู้วิธีการในการปฏิบัติงานพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน เพื่อให้ความร่วมมือในส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาคุณธรรมให้แก่เยาวชนของประเทศ

จากที่กล่าวมาข้างต้น กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ประกอบด้วย การสร้างการรับรู้ และการยอมรับ การสร้างครูแกนนำและนักเรียนแกนนำ การกำหนดคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน การกำหนดวิธีบรรลุคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน ลงมือปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายการเปลี่ยนแปลง และ สร้างกลไกการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม

การดำเนินโครงการโรงเรียนคุณธรรม สพฐ.

กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหน่วยงานหลักขับเคลื่อน โดยได้จัดการประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนและแนวทางการดำเนินงานโครงการโรงเรียนคุณธรรม ระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 4 ภูมิภาคทั่วประเทศ โดยดำเนินการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) ดังต่อไปนี้

1. **การสร้างคนดี ให้บ้านเมือง ด้วยการส่งเสริมโครงการพัฒนาจริยคุณ** ซึ่งที่ผ่านมาได้ดำเนินการประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนและแนวทางการดำเนินงานโครงการโรงเรียนคุณธรรม ระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 4 ภูมิภาค เพื่อพัฒนาวิทยากร และผู้นิเทศ ซึ่งมีหน้าที่ขยายผลการดำเนินงานสู่โรงเรียน และกำกับติดตามการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลสูงสุด

2. การเสริมสร้างคุณธรรม ให้ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา "โรงเรียนคุณธรรม" โดยการพัฒนาผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อคืนครูชน คนคุณธรรมสู่สังคม และให้ครูชน คนคุณธรรมเหล่านี้ทำหน้าที่คืนคุณธรรมสู่ห้องเรียน และเยาวชนของชาติต่อไป

3. การสร้างความเข้มแข็งให้โรงเรียนคุณธรรม ผ่านการพัฒนานวัตกรรมระบบการประเมินออนไลน์ ที่สามารถประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียนได้อย่างต่อเนื่องจากทุกแห่ง และช่วยลดภาระ ในการเตรียมการประเมินผลให้กับโรงเรียน รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์ และการสร้างเวทีเชิงรุกเกี่ยรติ ให้กับโรงเรียนคุณธรรมที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ผ่านโครงการโรงเรียนดีต้องมีที่ยืน

4. การพัฒนาระบบฐานข้อมูลโครงการโรงเรียนคุณธรรม โดยการพัฒนา Best Practice โรงเรียนคุณธรรม และดำเนินการวิจัยพัฒนา เพื่อสร้าง และจัดเก็บองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ในการ พัฒนาโรงเรียนอื่นๆ ต่อไป

5. การพัฒนานวัตกรรมสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอก โดยการส่งเสริม เครือข่าย คุณธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ไปจนถึงระดับประเทศ เพื่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ

แนวทางดำเนินงาน : 5 กรอบแนวคิดโรงเรียนคุณธรรม 7 ตัวชี้วัด

กรอบแนวคิดโรงเรียนคุณธรรม 5 ด้าน ที่มีความเชื่อมโยงกันในทุกมิติ และถือเป็นการสร้าง ให้นักเรียนมีคุณธรรมนำความรู้ ดังนี้ ที่ต้องช่วยกันปลูกฝังให้แก่ผู้บริหาร ครู และนักเรียน 5 ประการ ได้แก่

ความพอเพียง หมายถึง การดำรงชีวิตด้วยความพอเพียง ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักความพอดี พอเหมาะ และใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย

ความกตัญญู หมายถึง เป็นพื้นฐานด้านคุณธรรมของทุกคน และเป็นสัญลักษณ์ของคนดี เราจึง ต้องมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ซึ่งเปรียบเสมือนพระในบ้าน และกตัญญูต่อครูอาจารย์ซึ่งเปรียบเสมือนพระที่ โรงเรียน

ความซื่อสัตย์สุจริตสร้างชาติ หมายถึง ความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐานความสำคัญในการดำรงชีวิต ไม่มีไม่ได้ อีกทั้งการซื่อสัตย์คือการไม่สร้างภาพ หรือไม่เล่นละคร

ความรับผิดชอบ หมายถึง ทุกคนต้องมีความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเจริญสัมมาชีพ ต่อไปในวันข้างหน้า ขอให้ยึดมั่นกฎกติกาในการทำงานอย่างเสมอต้นเสมอปลาย คงเส้นคงวาในความดี ปากตรงกับใจ และอย่างหลงลืมตัว

อุดมการณ์คุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นคุณธรรม จริยธรรมเป็นเรื่องสำคัญ และต้องดำรงตน ให้เป็นแบบอย่างของสังคม

จะเห็นได้ว่า กรอบแนวคิดโรงเรียนคุณธรรม มี 5 ด้าน ซึ่งทุกด้านมีความเชื่อมโยงกันในทุกมิติ และถือเป็นการสร้างให้นักเรียนมีคุณธรรมนำความรู้อย่างแท้จริง

ตารางที่ 1 ตัวชี้วัดโรงเรียนคุณธรรม

ตัวชี้วัดคุณธรรม	หลักฐาน / ร่องรอย / ลักษณะที่พบ
1. มีกระบวนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโรงเรียน	1. ผู้บริหาร ครู นักเรียน และบุคลากร ทราบแผนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของโรงเรียน 2. มีภาพความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน ผู้บริหาร กรรมการสถานศึกษา และผู้ปกครอง 3. ครูและนักเรียนมีความสุข ยิ้มแย้ม แจ่มใส ทักทาย ได้ตอบอย่างมีสัมมาคารวะ 4. สภาพแวดล้อมของโรงเรียนสะอาด ร่มรื่น น่าเรียน
2. มีกลไกคณะทำงานและใช้โครงการคุณธรรมเป็นเครื่องมือที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติเพื่อพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม	5. ครู นักเรียน ผู้บริหาร แบ่งงานรับผิดชอบพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม 6. มีโครงการคุณธรรม/กิจกรรมคุณธรรมที่แต่ละคนมีส่วนร่วมลงมือปฏิบัติ
3. พฤติกรรมที่พึงประสงค์ ในโรงเรียนเพิ่มขึ้น	7. ครู นักเรียน ผู้บริหาร มีวินัยในการปฏิบัติตามหน้าที่รับผิดชอบ 8. ครู นักเรียน ผู้บริหาร มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ตามที่กำหนดไว้ในคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน
4. พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ในโรงเรียนลดลง	9. ครู นักเรียน ผู้บริหาร ลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ลง
5. เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหารโรงเรียน ครู บุคลากร นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน	10. บรรยากาศในโรงเรียนทุกภาคส่วนร่วมมือกันปฏิบัติงาน ครู นักเรียน ผู้บริหาร ร่วมกันปฏิบัติงาน เพื่อบรรลุพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ตามที่กำหนดไว้ในคุณธรรมอัตลักษณ์ของโรงเรียน
6. มีองค์ความรู้ นวัตกรรม การสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการบูรณาการกับการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน	11. มีองค์ความรู้ นวัตกรรม การสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรม ที่เผยแพร่ได้ และ/หรือมีแผนการเรียนรู้การสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรมในชั้นเรียน
7. เป็นแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนคุณธรรม	12. โรงเรียนมีความพร้อมในการเป็นศึกษาดูงานพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

บทบาทของผู้บริหารในการขับเคลื่อนโรงเรียนคุณธรรม

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในการลงพื้นที่นี้เทศติดตามโรงเรียนคุณธรรม พบว่า บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนเป็นปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำ มีทักษะในการบริหารจัดการโรงเรียน กำกับติดตามการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ และประเมินการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง เป็นหลักประกันให้การพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมประสบความสำเร็จบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน

ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย จัดทำแผนปฏิบัติ ส่งเสริมสนับสนุนเสริมแรงให้แก่ผู้ปฏิบัติ สร้างกลไกการมีส่วนร่วมทั้งโรงเรียน นิเทศติดตามการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ จัดให้มีการประเมินผล และประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนคุณธรรม บทบาทเหล่านี้ ส่งผลให้โรงเรียนบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ (ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560)

บทบาทของครอบครัวในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม

ครอบครัวคุณธรรม หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกัน ให้การเลี้ยงดู ให้การศึกษาอบรม บ่มเพาะให้เยาวชนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามจนเป็นนิสัย ช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นแบบอย่างที่ดีต่อกัน ตลอดจนช่วยให้มีความรอบรู้ในการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ครอบครัวจึงเป็นสถาบันหลักที่สำคัญยิ่งในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ครอบครัวจะเป็นโรงเรียนแห่งแรกของลูก พ่อแม่และครอบครัวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดต่อชีวิตและจิตใจของลูก โดยทำหน้าที่เป็นทั้ง “ต้นแบบด้านคุณธรรม” และเป็น “ครูคนแรก” ของลูกในบ้าน โรงเรียนจึงต้องพยายามสร้างกลไกให้ครอบครัวมีโอกาส มีส่วนร่วมในการสนับสนุนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม ให้โอกาสครอบครัวได้รับรู้ รับทราบนโยบายการพัฒนาเป็นโรงเรียนคุณธรรม มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมตามความสนใจ มีส่วนร่วมฝึกอุปนิสัยที่ดีให้นักเรียนเวลาอยู่ที่บ้าน เพื่อช่วยหล่อหลอมสร้างอุปนิสัยที่ดีงามจนเกิดเป็นวิถีชีวิตคุณธรรมในการดำรงชีวิตประจำวัน อันจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติสืบต่อไป(ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ, 2560)

บทสรุป

การพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมให้ประสบผลสำเร็จ ต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ (1) ด้านกระบวนการโรงเรียนควรมีกระบวนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมทั้งโรงเรียน เริ่มจากการสื่อสารสร้างความเข้าใจ มีการสร้างครูแกนนำ นักเรียนแกนนำ แล้วกำหนดคุณธรรมอัตลักษณ์เป็นของโรงเรียน ใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อให้การพัฒนาคุณธรรมของทางโรงเรียนประสบผลสำเร็จ การลงมือปฏิบัติตามแผนพัฒนาคุณธรรมที่ได้กำหนดร่วมกันไว้ โดยมีกลไกคณะทำงานและใช้โครงการคุณธรรมเป็นเครื่องมือที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติเพื่อพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม วิธีการที่โรงเรียนคุณธรรมต้นแบบใช้ได้แก่ การวางแผน การมีส่วนร่วม การส่งเสริมสนับสนุน การนิเทศติดตาม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการประชาสัมพันธ์ (2) ด้านผลผลิต พฤติกรรมที่พึงประสงค์ในโรงเรียนเพิ่มขึ้น และพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในโรงเรียนลดลง เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และ (3) ด้านผลลัพธ์ โรงเรียนมีองค์ความรู้ และนวัตกรรม ในรูปของโครงการคุณธรรมระดับโรงเรียนและห้องเรียน กิจกรรมส่งเสริมความดี แนวปฏิบัติที่ดี มีการสร้างความตระหนักรู้ความเข้าใจให้กับครู นักเรียน ผู้ปกครอง นักเรียนมีส่วนเป็นเจ้าของโครงการคุณธรรมที่ตนเองมีส่วนร่วมการบูรณาการคุณธรรมในกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ มีโครงการ กิจกรรมเสริมหลักสูตร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างรูปแบบในการพัฒนาร่วมคิด ร่วมทำ มีแผนปฏิบัติการ ลงมือปฏิบัติ และนิเทศติดตามแหล่งเรียนรู้ที่สะอาดร่มรื่นน่าอยู่ เอื้อต่อการเรียนรู้ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สถานศึกษาอื่นๆ มาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง

จากความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และชุมชน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรม นอกจากนี้ยังมีผู้ที่เกี่ยวข้องภายนอก โดยเฉพาะศึกษานิเทศก์ ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง มีส่วน

ผลักดันให้โครงการโรงเรียนคุณธรรมประสบความสำเร็จ สร้างความร่มเย็นเป็นสุขที่จะเกิดขึ้นในแวดวงการศึกษา และสังคมประเทศชาติสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: บริษัทสยามสปอร์ตซินดิเคท จำกัด.
- ไชยพร เรื่องแท้. (2556). *บทบาทของสถานศึกษาในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต 1*. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประภัสร์ กุดหอม, วารุณี หงษ์ภู, และ ระยิม อ่อนสุระทุม. (2562). *การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนพังโคนวิทยาคมด้วยกิจกรรม 3 ประสาน*. กลุ่มวิจัยและส่งเสริมการวิจัยทางการศึกษา สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร สืบค้นจาก <http://www.ska2.go.th/reis/index.php?name=research&file=readsearch&id=99>
- พระครูประโชติจันทวิมล (นาม จนทโชโต). (2555). *การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภopakเกร็ด จังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พวงรัตน์ ชำนาญเลิศกิจ. (2558). *ศึกษาการส่งเสริมนักเรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม โรงเรียนประถมศึกษาสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิยุวสถิรคุณ. (2560). *รายงานสรุปการจัดประชุมสัมมนาพิเศษอาสาของศูนย์โรงเรียนคุณธรรม*. เมื่อวันที่ 19-20 มิถุนายน 2560. ณ โรงแรมอมารี ดอนเมือง. กรุงเทพฯ.
- ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม มูลนิธิยุวสถิรคุณ. (2560). *กระบวนการพัฒนาโรงเรียนคุณธรรมทำอะไรให้ประสบความสำเร็จ*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- _____. (2560). *ช่วยกันสร้างคนดีให้บ้านเมือง ครอบครัวยุคคุณธรรม*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- _____. (2560). *บทเส้นทางสร้างคนดี*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- สมหมาย ปาริฉัตร. (2559, 20 ตุลาคม). *กองทุนการศึกษาโรงเรียนคุณธรรม*. มติชนออนไลน์. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_326599
- สุทัศน์พงษ์ กุลบุตร. (2550). *การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ นักศึกษา*. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม : มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2545). *รายงานผลการดำเนินงานโครงการนำร่องระดับชาติ เรื่อง การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนนำร่อง : รูปแบบที่คัดสรร*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการและสังคมแห่งชาติ. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)*. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2552). หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ชุดหนังสือวันเด็กแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2522. สืบค้นจาก <https://www.lib.obec.go.th/e-book/2522/index.html>.
- _____. (2552). หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ชุดหนังสือวันเด็กแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2530. สืบค้นจาก <https://www.lib.obec.go.th/e-book/2522/index.html>.
- _____. (2560, 5 มีนาคม). แนวทางดำเนินงานโครงการโรงเรียนคุณธรรม สพฐ. สืบค้นจาก <https://www.moe.go.th/websm/2017/mar/111.html>
- อมรวิรัช นาคทรพรพ. (2550). หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับบริบททางการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.